

ВЪЗРАЖЕНИЯТА, КОИТО ДЛЪЖНИКЪТ МОЖЕ ДА ПРОТИВОПОСТАВИ НА ФАКТОРА ПРИ ФАКТОРИНГА

гл. ас. д-р Емилия Димитрова

1. Предмет на анализ в настоящата статия е проблемът относно възраженията, които длъжникът има право да противопостави на фактора, предявил срещу него претенция за плащане.

Поставеният проблем произтича от комплексния характер на факторинга, представляващ система от две свързани правоотношения: между доставчика и длъжника и между доставчика и фактора. Първото правоотношение възниква от договор за доставка на стоки или предоставяне на услуги, а второто – от договор за факторинг.

С договора за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги доставчикът се съгласява да достави на съконтрахента си стоки, респ. да му предостави услуги при условията на търговски кредит. С договора за факторинг доставчикът прехвърля на фактора неизискуемите си вземания, произтичащи от договора за доставка на стоки или за изпълнение на услуги, срещу което факторът му предоставя някои или всички от следните услуги: финансиране, поемане на кредитния риск (т. нар. риск „дел кредере“), извършване на административни и счетоводни услуги. Следователно, правоотношенията, които двата договора пораждат и които в своята съвкупност образуват факторинга, не са изолирани едно от друго. Между тях съществува връзка, изразяваща се в обусловеността на правоотношението между доставчика и фактора от това между доставчика и длъжника. Договорът за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги и договорът за факторинг се съотнасят един към друг като главен към акцесорен, като главен е договорът за доставка на стоки, респ. за предоставяне на услуги, а акцесорен е договорът за факторинг.

От структурата на факторинга става ясно, че длъжникът и факторът не са страни по едно и също правоотношение, а участват в две различни правоотношения, намиращи се в акцесорна връзка помежду си. Структурата на факторинга превръща въпросът за възраженията, които длъжникът може да противопостави на фактора, в правен проблем, нуждаещ се от изясняване.

2. Правният проблем, предмет на настоящата статия, ще бъде осветлен с оглед разпоредбите в българското законодателство.

2.1. При изясняване на проблема относно възраженията, които длъжникът съгласно българското законодателство има право да противопоставя на фактора, предявил срещу него претенция за плащане, следва да се изхожда от правната същност на договора за факторинг като

възмездна цесия. Поради тази причина спрямо него намират приложение правилата за цесията.

Българското обективно право не съдържа общо правило, което изрично да урежда възможността длъжникът да прави на цесионера възражения, основаващи се на правоотношенията му с цедента. Българското законодателство в един конкретен случай признава на длъжника такова право – той може да противопостави на цесионера възражение за прихващане на задължението си със свое вземане спрямо цедента (чл. 103, ал. 3 ЗЗД). От правната норма на чл. 103, ал. 3 ЗЗД чрез аналогия на закона и чрез аргумент за по-силното основание може да се изведе липсващото общо правило.

Тъй като прихващането е способ за погасяване на правоотношението, възражението, чрез което се упражнява субективното право на прихващане, е перемпторно по своята правна същност. Това обстоятелство, както и наличието на празнина в българското законодателство правят допустимо прилагането на чл. 103, ал. 3 ЗЗД по аналогия на закона¹. Въз основа на чл. 103, ал. 3 ЗЗД, приложен по аналогия на закона, се стига до заключението, че длъжникът има право да противопоставя на цесионера перемпторните възражения, които има срещу цедента.

Освен перемпторни възраженията биват още и дилаторни. Докато перемпторните възражения окончателно осушават осъществяването на субективното право, то дилаторните представляват само временна пречка за упражняването му. Сравнението между правните последици на двата вида възражения показва, че те се различават по своя обем. В случаите, когато правните последици на сравняваните юридически факти са съотнесими по обем, е възможно правоприлагането с аргумент за по-силното основание. Чрез правоприлагането на чл. 103, ал. 3 ЗЗД с аргумент за по-силното основание се обосновава изводът, че длъжникът има право да противопоставя на цесионера и своите дилаторни възражения срещу цедента.

В обобщение: длъжникът може да противопоставя на цесионера както перемпторните, така и дилаторните възражения, които има срещу цедента. Това разбиране е възприето както в българската правна литература, така и в съдебната практика².

Понеже договорът за факторинг по своята правна същност е възмездна цесия, длъжникът има спрямо фактора същите субективни права, каквито има и спрямо цесионера. Следователно длъжникът може да

¹ Предпоставките на аналогията на закона са регламентирани в чл. 46, ал. 2 ЗНА и те са: празнина в законодателството; наличие на правна норма, която се отнася до юридически факт, показващ общи признаци с неуредения факт; подобие в съществени признаци на двата факта.

² Вж. решение от 2002 г. по ВАД № 5/2001 г., сп. “Търговско право”, бр. 4/2002 г., стр. 91, както и решение № 2175/08.11.1955 г. по гр. д. № 6610/1955 г., IV ГО, Съдебна практика на ВС на НРБ – граждански отделения, 1955 г., С., Наука и изкуство, 1956 г.

противопоставя на фактора както перемпторните, така и дилаторните си възражения срещу доставчика.

В подкрепа на представеното виждане трябва да се приведе допълнителен аргумент, който е в сила единствено по отношение на договора за факторинг, но не и по отношение на цесията. Този допълнителен аргумент има своето основание в акцесорната връзка между договора за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги и договора за факторинг. Характерна особеност на акцесорността е едностранната обвързаност между правните последици, породени от главния договор, и тези, възниквали от акцесорния договор. Тази еднопосочна обвързаност проличава във влиянието, което действителността и развитието на субективните права и правните задължения от главния договор оказват върху действителността и развитието на субективните права и правните задължения от акцесорния договор. Правен механизъм, чрез който се проявява тази зависимост, е възражението. Посредством него може да се откаже окончателно или временно изпълнението на едно правно задължение, като се изтъкнат юридически факти или субективни права, които въздействат върху действителността или съществуването не на претендираното субективно право, породено от акцесорния договор, а на субективни права и правни задължения, възникнали от главния договор.

При факторинга с акцесорната връзка между договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги и договора за факторинг може да се обясни възможността длъжникът да откаже на фактора изпълнение на задължението си за плащане, предявявайки възражения, които се основават на правоотношенията му с доставчика.

2.2. След като се установи, че длъжникът по принцип има право да противопоставя на фактора възраженията си спрямо доставчика, необходимо е да се изследва дали длъжникът може да упражнява спрямо фактора всички свои възражения срещу доставчика, или само някои от тях. При изясняването на този проблем отново следва да се изхожда от правната същност на договора за факторинг като възмездна цесия.

В българската правна литература господстващо е становището, че длъжникът има право да предявява пред цесионера както онези свои възражения към цедента, които са възникнали до прехвърлянето на вземанията, така и тези, които са възникнали след сключването на договора за цесия³.

За да обосноват своето становище, авторите разделят възраженията на длъжника към цедента в две групи.

В първата група попадат възраженията, които произтичат или от субективни права, възникнали от същия юридически факт като

³ В българската правна теория е изразено и друго мнение, а именно: длъжникът можел да противопоставя на цесионера само онези свои възражения спрямо цедента, които са възникнали преди сключване на договора за цесия.

прехвърленото вземане (възражението за неизпълнен договор), или от юридически факти, свързани с правоотношението между длъжника и цедента, елемент от съдържанието на което е цедираното вземане (възражението за нищожност или за унищожаване на договора).

Във втората група влизат възраженията, които произтичат от други правоотношения между длъжника и цедента, напълно различни от това, което обхваща прехвърленото вземане.

Приема се, че възраженията от първата група могат да бъдат противопоставени на цесионера независимо дали са възникнали преди или след сключването на договора за цесия.

Възможността длъжникът да упражни спрямо цесионера възраженията от първата група, възникнали преди прехвърлянето на вземанията, се обосновава със следните доводи:

Цесията не променя съдържанието на правоотношението между цедента и длъжника – аргумент от чл. 21, ал. 1 ЗЗД. Длъжникът въпреки извършеното прехвърляне запазва всички свои права спрямо цедента, включително и възраженията, които са елемент от съдържанието на това правоотношение.

Договорът за цесия е производно (деривативно) придобивно основание, при което възниква прехвърлително правоприемство (транслативна сукцесия). При този вид правоприемство субективното право преминава в имуществото на правоприемника в същия вид, в който то се е намирало в патримониума на праводателя. Следователно цесионерът в резултат на цесията придобива вземането с всички недостатъци, с които то е било обременено у цедента. Към недостатъците на прехвърленото субективно право се отнасят и възраженията на длъжника към цедента.

Понеже възраженията са правно средство, чрез което се отказва изпълнението на една неоснователна претенция, необходимо е те да могат да се противопоставят на всички лица, предявяващи претенцията.

Що се касае до възраженията от първата група, възникнали след прехвърлянето на вземанията, авторите обясняват възможността те да бъдат противопоставени на цесионера с довода, че въпреки цесията договорното правоотношение между длъжника и цедента се запазва. За длъжника могат да възникнат субективни права в резултат от развитието на това правоотношение. Прехвърлянето на вземанията не трябва да води до утежняване на неговото правно положение. И понеже не е страна по цесията, той следва да има възможност да противопоставя на цесионера възраженията, произтичащи от договорното правоотношение между него и цедента, макар и те да са възникнали след прехвърляне на вземанията.

Относно възраженията от втората група авторите застъпват разбирането, че длъжникът може да противопоставя на цесионера само тези от тях, които са възникнали до получаване на съобщението за

извършеното прехвърляне. Доводи в подкрепа на това становище се търсят в чл. 99, ал. 4 ЗЗД, според който цесията има действие спрямо длъжника и третите лица от деня, когато длъжникът е получил съобщение за нея. До получаване на известието за извършеното прехвърляне за длъжника и за третите лица титуляр на вземането е цедентът, а не цесионерът. Тази е причината, поради която възраженията, възникващи от юридическите факти, осъществени от длъжника и цедента в периода преди съобщаване на цесията, могат да бъдат противопоставени на цесионера. Казаното се подкрепя със следните примери:

Ако длъжникът плати на цедента преди получаване на съобщението за извършеното прехвърляне, но след сключване на договора за цесия, той се освобождава от дълга си, тъй като преди съобщението за цесията негов единствен кредитор е цедентът. Длъжникът може да противопостави на цесионера възражение за изпълнение на задължението си.

В периода след прехвърляне на вземането, но преди получаване на известието за него е възможно между длъжника и цедента да бъдат сключени правни сделки с обект прехвърленото вземане. Тези правни сделки са действителни и длъжникът може да противопостави на цесионера произтичащите от тях възражения – напр. възражение за опрощаване, за новация, за сливане и др.

Ако длъжникът придобие вземане спрямо цедента в периода между цесията и получаването на съобщението за нея, той може да противопостави на цесионера възражение за прихващане на задължението си със своето вземане срещу цедента. Аргументите са следните: преди получаване на известието за цесията за длъжника титуляр на прехвърленото вземане е цедентът. Това означава, че от гледна точка на длъжника негов кредитор е цедентът, а не цесионерът. Същевременно длъжникът е кредитор на цедента за придобитото спрямо него вземане. Двете вземания следователно са насрещни. Насрещността на вземанията е една от предпоставките на прихващането съгласно чл. 103, ал. 1 ЗЗД. Другите предпоставки са: вземането на длъжника спрямо цедента да е станало изискуемо преди получаване на съобщението за цесията; липса на съгласие от страна на длъжника за извършеното прехвърляне – чл. 103, ал. 1 и ал. 3 ЗЗД.

Към изложените аргументи в подкрепа на становището, че длъжникът може да противопостави на цесионера само онези възражения от втората група, които са възникнали до получаване на съобщението за извършеното прехвърляне, трябва да бъде добавен още един.

Цесионерът, проявявайки необходимата в оборота грижа, може да получи информация за състоянието на имуществото на цедента към момента на сключване на договора за цесия. Той не е в състояние да предвиди правоотношенията, които в бъдеще могат да възникнат между длъжника и цедента. Ето защо би противоречало на принципа на

справедливостта цесионерът да бъде задължен да понася неблагоприятни за него последици, породени от юридически факти или от субективни права, които е невъзможно да му бъдат известни към момента на сключване на договора за цесия. Оттук произтича и изводът, че длъжникът не трябва да има право да противопоставя на цесионера възражения, възникнали след прехвърлянето на вземането и произтичащи от други правоотношения между него и цедента.

Представеното становище относно възраженията, които длъжникът може да противопоставя на цедента, следва да бъде отнесено и към договора за факторинг предвид неговата правна същност на възмездна цесия. С оглед на договора за факторинг това означава, че длъжникът има право да упражнява спрямо фактора всички възражения, свързани с договора за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги, независимо от това дали те са възникнали преди или след сключването на договора за факторинг. Що се касае до възраженията, които произтичат от други правоотношения между длъжника и доставчика, напълно различни от породеното от договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги, длъжникът може да противопоставя на фактора само тези от тях, които са възникнали до получаване на съобщението за сключването на договора за факторинг.

2.3. Чрез възражение длъжникът отказва да извърши претендираното от фактора плащане. Отказът на длъжника да плати поставя фактора в твърде неблагоприятно положение. Възниква въпросът с какви правни средства за защита разполага той в тези случаи. С цел изясняване на посочения проблем възраженията, които длъжникът има право да противопостави на фактора, могат да се обособят в три групи - първата група обхваща възраженията, влияещи върху съществуването на правоотношенията, които в своята съвкупност образуват факторинга; във втората група попадат възраженията, основаващи се на юридически факти, които водят до несъществуване на прехвърленото вземане; третата група включва всички останали възражения на длъжника.

2.3.1. Възражения от първата група са възражението за нищожност на договора за доставка на стоки, респ. за предоставяне на услуги, за унищожаването на този договор, както и за развалянето му поради неизпълнение от страна на доставчика.

Недействителността на договора между доставчика и длъжника се пренася и върху договора за факторинг. Отпадането с обратна сила на правните последици на договора между доставчика и длъжника поради развалянето на този договор води до заличаването с обратна сила на правните последици на договора за факторинг.

Влиянието на възраженията от първата група както върху съществуването на правоотношението между доставчика и длъжника, така и върху това между доставчика и фактора произтича от акцесорната

зависимост на договора за факторинг от договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги. Вследствие на акцесорната зависимост между двата договора измененията в главния договор (договора за доставка на стоки, респ. за предоставяне на услуги) поражда аналогични изменения и в акцесорния договор (договора за факторинг).

С какви правни средства разполага факторът, за да защити своите интереси в тези случаи?

Факторът има право да иска от доставчика връщане на получената сума за прехвърленото вземане. Правното основание за упражняване на това субективно право е различно и се обуславя от промяната в договора за факторинг, настъпила под въздействие на промяната в договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги.

Когато договорът за факторинг е нищожен поради нищожност на договора за доставка на стоки, респ. за предоставяне на услуги, правното основание на искането на фактора е или чл. 34 ЗЗД, или чл. 55, ал. 1, предложение първо ЗЗД.

Когато договорът за факторинг е унищожен поради унищожаване на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги, искането на фактора спрямо доставчика се основава или на чл. 34 ЗЗД, или на чл. 55, ал. 1, предложение трето ЗЗД.

При разваляне на договора за факторинг поради разваляне на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги възниква въпросът дали наистина факторът има право да иска от доставчика връщане на получената сума за прехвърленото вземане. На този въпрос може да се отговори, след като се установи дали развалянето на договора за факторинг има ретроактивно действие.

В основата на проблема относно действието на развалянето на договора за факторинг стои правната характеристика на този договор като договор с трайно изпълнение предвид характера на правните задължения на фактора, които са задължения за продължително изпълнение⁴. Съгласно чл. 88, ал. 1 ЗЗД развалянето на договорите с продължително изпълнение няма обратно действие, а действие за напред. Приложното поле на чл. 88, ал. 1 ЗЗД в частта, касаеща договорите за продължително изпълнение, е очертано в съдебната практика. Утвърдено е разбирането, че развалянето действа за в бъдеще само при договорите, при които задължението и на двете страни е с продължително изпълнение. При договори, при които е налице еднократно престиране от едната страна и продължително престиране от другата, както е при договора за факторинг, развалянето има

⁴ Правните задължения на фактора следва да се квалифицират като задължения за продължително изпълнение, тъй като, докато е в сила договорът за факторинг, факторът трябва непрекъснато да извършва еднакви по същество престативни действия: да носи риска "делкредере" (при договора за същински факторинг), да предоставя на доставчика счетоводни или административни услуги, свързани с прехвърлените парични вземания. Задълженията за продължително изпълнение са подвид на задълженията за трайно изпълнение.

обратно действие⁵. Следователно при разваляне на договора за факторинг поради разваляне на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги факторът има право да иска от доставчика връщане на даденото за прехвърленото вземане. Неговата претенция има своето правно основание в чл. 88, ал. 1 ЗЗД или в чл. 55, ал. 1, предложение трето ЗЗД.

Следва да се отбележи, че в анализираните хипотезите е налице един от случаите на конкуренция на гражданските закони, а именно: алтернативно приложение на гражданския закон. В тези случаи заинтересованият правен субект сам решава коя от конкуриращите се правни норми да приложи. В разглежданите казуси факторът трябва да избере дали искането му за връщане на даденото по нищожния, унищожения или развалиния договор за факторинг да се базира на чл. 34 ЗЗД, респ. на чл. 88, ал. 1 ЗЗД, или на чл. 55, ал. 1 ЗЗД.

Когато договорът за факторинг е обявен за нищожен, задължението на доставчика става изискуемо от момента на получаване на сумата.

Когато договорът за факторинг е унищожен или развален, задължението на доставчика става изискуемо в момента, в който с обратна сила се заличават правните последици на договора. Този момент съвпада с момента на разваляне на договора за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги или с момента на влизане в сила на съдебното решение за унищожаването на този договор.

Възможно е факторът в изпълнение на задълженията си по договора за факторинг да е предоставил на доставчика услуги (напр. административни или счетоводни услуги) във връзка с прехвърленото вземане, преди договорът за факторинг да е бил обявен за нищожен, да е бил унищожен или развален. В тези случаи доставчикът без основание или с оглед на отпаднало основание е получил услуги (имуществени облаги). Осъществен е фактическият състав на два от основните подвидове на престационната кондикция – един от типовете неоснователно обогатяване, регламентирани в чл. 55, ал. 1, предложение първо и трето ЗЗД. Факторът може да защити своите интереси, като поиска от неоснователно обогатилия се доставчик връщане на даденото без основание или с оглед на отпаднало основание. Тъй като се касае за услуги, чието реално връщане е невъзможно, факторът има право да иска от доставчика тяхната парична равностойност. Задължението на доставчика за плащане на паричната равностойност на получените услуги става изискуемо в същия момент, в който става изискуемо и задължението му да върне на фактора сумата, която е получил срещу вземането, обект на договора за факторинг.

⁵ Вж. решение № 2 от 06.01.1964 г. по гр. д. № 2202/63 г., I ГО, Съдебна практика на ВС на НРБ - граждански отделения, 1964 г., С., Наука и изкуство, 1965 г.; решение № 65 от 08.12.1981 г. по гр. д. № 30/81 г., ОСГК, Съдебна практика на ВС на НРБ, Гражданска колегия - 1981 г., С., Наука и изкуство, 1982 г.; решение № 1562 от 23.07.1968 г. по гр. д. № 879/68 г., I ГО, Съдебна практика на ВС на НРБ - граждански отделения, 1968 г., С., Наука и изкуство, 1969 г.

При нищожните, унищожените или развалените правни сделки реституцията обхваща не само полученото в изпълнение на тези сделки, но и неговите принадлежности, ако има такива.

При договора за факторинг сумата за цената на придобитото от фактора парично вземане, която той иска да реституира, може да има принадлежности. Те са под формата на лихви, определяни като граждански плодове. Следователно освен цената на купеното парично вземане факторът има право да иска от доставчика и лихвите върху тази сума, ако такива са получени.

Когато претенцията на фактора се основава на чл. 34 ЗЗД, респ. на чл. 88, ал. 1 ЗЗД, той има право да иска от доставчика възстановяване на всички получени лихви. Обяснението трябва да се търси във фикцията, която законодателят е установил, а именно: нищожният, унищоженият с обратна сила и развалиният с обратна сила договор всъщност не е съществувал. Щом се приема, че договорът не е съществувал, трябва да се приеме, че доставчикът не е станал титуляр на вземането за цената и затова губи правото да задържи придобитите от това вземане лихви.

Когато претенцията на фактора се базира на чл. 55, ал. 1 ЗЗД, той има право да иска само лихвите, получени след поканата за реституция на даденото – аргумент от чл. 57, ал. 1 ЗЗД. При унищожаемият договор за факторинг завеждането на исковата молба или възражението за унищожаване на договора би трябвало да изпълняват ролята на покана за връщане на полученото в изпълнение на този договор, ако искът или възражението бъдат уважени.

Трябва да се има предвид, че подлежащата на връщане парична равностойност на предоставените от фактора услуги няма принадлежности, т.е. факторът в случая не може да претендира лихви.

Факторът понася вреди поради ликвидиране на правоотношението, породено от договора за факторинг. Тези вреди следва да бъдат обезщетени. Обемът на обезщетението се обуславя от характера на отговорността. Характерът на отговорността се определя от вида на причинените вреди.

Вредите се делят на позитивни и негативни. Позитивните вреди са последица от нарушаването на позитивния интерес на насрещната страна по правоотношението, а негативните вреди – от нарушаването на нейния негативен интерес. Позитивният интерес е нарушен, когато не е изпълнено или неточно е изпълнено правно задължение, произтичащо от сключен договор. Негативният интерес е нарушен, когато сключеният договор се окаже негодно правно средство за постигане на целените от страната резултати, последица от изпълнението на този договор.

Само като негативни могат да бъдат окачествени вредите, които факторът търпи вследствие на обявяване на договора за факторинг за нищожен, на неговото унищожаване или разваляне поради обявяването за

нищожен, унищожаването или развалянето на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги. Като аргумент в подкрепа на тази теза следва да се изтъкне спецификата на причинените вреди. В разглежданите хипотези вредите са под формата на направени разходи по сключването на договора за факторинг и на пропуснати благоприятни възможности за удовлетворяване на позитивния интерес на фактора чрез сключване на други договори за факторинг на мястото на нищожния, унищожения или разваления.

Какъв е характерът на отговорността за нарушен негативен интерес? В българската правна доктрина няма единно становище по този въпрос⁶. Сблъскват се различни виждания, които се опитват да обяснят същността на отговорността във всяка отделна хипотеза.

Поведението на доставчика, сключил договор за факторинг, обявен за нищожен или унищожен поради обявяването за нищожен или унищожаването на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги, не удовлетворява изискването за добросъвестност. Поради акцесорната връзка между двата договора в структурата на факторинга следва да се предположи, че доставчикът при воденето на преговорите и създаването на правоотношението, породено от договора за факторинг, знае за недостатъците, които правят недействителен сключения по-рано договор за доставка на стоки, респ. за предоставяне на услуги. Неуведомяването на фактора за тези недостатъци при влизане в правоотношение с него съставлява недобросъвестност при воденето на преговорите и сключването на договора по смисъла на чл. 12 ЗЗД. Недобросъвестността като мярка за почтеност във взаимните контакти между правните субекти, предприети с цел сключването на договор, стои в основата на преддоговорната отговорност по чл. 12 ЗЗД. Следователно недобросъвестното поведение на доставчика в разглежданите хипотези ангажира неговата преддоговорна отговорност⁷.

В българската правна доктрина въпросът за правната същност на преддоговорната отговорност по чл. 12 ЗЗД е дискуссионен.

Има автори, които считат, че отговорността по чл. 12 ЗЗД е договорна. Други са на мнение, че тази отговорност е извъндоговорна (деликтна). Съществува и разбиране, че отговорността по чл. 12 ЗЗД не е

⁶ В българската правна литература не се спори относно характера на отговорността при нарушен позитивен интерес. Тя се определя като договорна отговорност.

⁷ Следва да се отбележи, че във връзка с унищожаването на договорите българският законодател е регламентирал една единствена хипотеза, в която се дължи обезщетение за вреди – при унищожаване на договора поради грешка (чл. 28, ал. 3 ЗЗД).

Факторът търпи вреди поради унищожаване на договора за факторинг не само когато договорът за доставка на стоки, респ. за предоставяне на услуги бъде унищожен поради грешка, но и когато причина за унищожаването на този договор е всяко едно от основанията, изброени в чл. 27 ЗЗД с изключение на недееспособността и крайната нужда (чл. 297 ТЗ). Българското обективно право не съдържа правна норма, която изрично да урежда правото на обезщетение на фактора в тези случаи. Чл. 28, ал. 3 ЗЗД не може да бъде приложен по аналогия на закона, тъй като изпадналият в грешка, за разлика от доставчика в изследваната хипотеза, не винаги нарушава изискванията за добросъвестност.

нито договорна, нито извъндоговорна (деликтна), а е самостоятелна отговорност *sui generis*, основана на специалното правило, което законодателят е създал.

В българската правна литература господстващо е разбирането, че отговорността при нарушен негативен интерес е извъндоговорна отговорност, а извъндоговорната отговорност се характеризира като деликтна отговорност. Случаите на деликтна отговорност, които в ЗЗД са уредени извън раздела за непозволено увреждане, какъвто е преддоговорната отговорност по чл. 12 ЗЗД, се определят като специални фактически състави на извъндоговорната (деликтна) отговорност.

Господстващото разбиране следва да бъде споделено. Задължението за добросъвестно водене на преговори и сключване на договори, установено в чл. 12 ЗЗД, понеже е общо правило за поведение, подобно на това в чл. 45 ЗЗД, може да се разглежда като негова конкретизация, относима към определена група случаи. Оттук и заключението, че правната норма в чл. 12 ЗЗД е специална по отношение на тази в чл. 45 ЗЗД, тъй като се прилага само спрямо установена категория случаи в рамките на рода.

Следователно преддоговорната отговорност на доставчика, сключил договор за факторинг, обявен за нищожен или унищожен поради обявяването за нищожен или унищожаването на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги, е специална извъндоговорна (деликтна) отговорност.

Отговорността при развалянето на договор е регламентирана в чл. 88, ал. 1 ЗЗД. Характерът на тази отговорност също се обяснява по различен начин в българската правна доктрина. Част от авторите са на мнение, че отговорността е договорна, а други – че е деликтна. Изразено е и разбиране, според което в чл. 88, ал. 1 ЗЗД са кумулирани двата вида отговорност – тази за нарушен негативен интерес и тази за нарушен позитивен интерес.

Следва да бъде подкрепено становището, съгласно което отговорността по чл. 88, ал. 1 ЗЗД е състав на специалната извъндоговорна (деликтна) отговорност. С отговорността по чл. 88, ал. 1 ЗЗД се цели защита не на позитивния, а на негативния интерес, който, както стана ясно, е нарушен вследствие развалянето на договора за факторинг. Ето защо отговорността не е договорна, а специална извъндоговорна (деликтна).

Обемът на специалната извъндоговорна (деликтна) отговорност се определя съгласно правилото на чл. 51, ал. 1 ЗЗД и обхваща всички преки и непосредствени вреди. В хипотезите на нищожен, унищожен и развален договор за факторинг няма основание за прилагане на ограничението по чл. 82 ЗЗД, което стеснява отговорността само до предвидимите вреди. Това е така, защото доставчикът при нищожния и унищожения договор за факторинг е бил недобросъвестен, а при развалянето ликвидирането на

договорната връзка с доставчика не е резултат от избора на фактора, а се обуславя от акцесорната връзка между този договор и договора за доставка на стоки, респ. за предоставяне на услуги.

В заключение: при обявяването на договора за факторинг за нищожен, при неговото унищожаване или разваляне поради обявяването за нищожен, унищожаването или развалянето на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги факторът има право на обезщетение за всички преки и непосредствени негативни вреди, които е претърпял вследствие на прекратяването на договорната връзка с доставчика.

В хипотезите на нищожен или унищожен договор за факторинг факторът трябва да насочи претенцията си за обезщетение срещу доставчика, който е нарушил общото задължение за добросъвестно водене на преговори и сключване на договори. В случай на разваляне на договора за факторинг факторът може да предяви искането си за обезщетение само към доставчика, тъй като неговото неизпълнение е станало причина за развалянето на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги и за ликвидирането с обратно действие на правоотношението, породено от договора за факторинг.

2.3.2. Възраженията от втората група се основават на юридически факти, които имат за правна последица прекратяване на прехвърленото вземане (възражение за изпълнение, за опрощаване, за новация, за прихващане, за сливане и др.). Към тази група възражения следва да се прибави и възражението, че вземането, обект на договора за факторинг, принадлежи на трето лице.

Юридическите факти, от които произтичат възраженията от втората група, показват, че доставчикът не е изпълнил основното си задължение по договора за факторинг – да прехвърли на фактора свои парични вземания срещу длъжника. В резултат на неизпълнението на доставчика факторът търпи вреди. Той разполага с две алтернативни възможности за защита – или да търси компенсаторно обезщетение на основание чл. 100, ал. 1 ЗЗД във връзка с чл. 79, ал. 1, предложение 2 ЗЗД, или да развали договора за факторинг с произтичащите от това правни последици.

Чл. 100, ал. 1 ЗЗД е приложим към договора за факторинг поради неговата правна същност на възмездна цесия.

За да възникна отговорността по чл. 100, ал. 1 ЗЗД, трябва едновременно да са осъществени следните две предпоставки: цесията да е възмездна; по време на прехвърлянето вземането, обект на цесията, да не съществува.

Посочените две предпоставки са налице при договора за факторинг:

Договорът за факторинг е възмезден договор - договорът за факторинг е банкова сделка (аргумент от чл. 2, ал. 2, т. 12 във връзка с ал. 4 ЗКИ) и като такава е абсолютна търговска сделка (аргумент от чл. 1, ал. 1,

т. 7 във връзка с чл. 286, ал. 2 ТЗ)⁸, а всички търговски сделки са възмездни.

Към момента на сключването на договора за факторинг вземането, обект на договора, не е съществувало. Прегледът на възраженията от втората група показва, че юридическите факти, на които тези възражения почиват, могат да се осъществят само с участието на доставчика и то при условие, че той се счита за титуляр на вземането. Това означава, че юридическите факти, от които произтичат възраженията от втората група, могат да се реализират единствено преди сключването на договора за факторинг. Следователно към този момент вземането, обект на договора, не е съществувало, защото е било погасено поради осъществяването на някой от юридическите факти, от които възникват възраженията от втората група.

Отговорността по чл. 100, ал. 1 ЗЗД е договорна. Договорната отговорност е уредена в чл. 79 ЗЗД, който на основание чл. 288 ТЗ е приложим и към договора за факторинг. Понеже престацията на доставчика е невъзможна, факторът може да иска от него само обезщетение вместо изпълнение, т. нар. компенсаторно обезщетение (чл. 79, ал. 1, предложение 2 ЗЗД), но не и реално изпълнение заедно с обезщетение (чл. 79, ал. 1, предложение 1 ЗЗД). Претенцията за плащане на компенсаторно обезщетение не води до прекратяване на договора за факторинг. Правоотношението, породено от този договор, се запазва. Затова факторът трябва да изпълни насрещните си задължения към доставчика.

Втората правна възможност за защита, с която факторът разполага – възможността да развали договора за факторинг, произтича от правната характеристика на договора като двустранен договор.

Както бе изяснено по-горе, при разваляне на договора за факторинг факторът има право да иска връщане на даденото по договора заедно с принадлежностите му, ако има такива, както и паричната равностойност на предоставените услуги. Неговата претенция може да се базира или на чл. 88, ал. 1 ЗЗД, или на чл. 55, ал. 1, предложение трето ЗЗД. Ако договорът се развали поради обстоятелството, че прехвърленото вземане принадлежи на трето лице, то тогава искането на фактора ще се основава на чл. 189, ал. 1 ЗЗД, приложен по аналогия на закона.

Освен реституция на даденото факторът може да претендира и обезщетение за вредите, които е претърпял поради ликвидиране на правоотношението с доставчика. Претенцията за обезщетение се опира на чл. 88, ал. 1 ЗЗД или на чл. 189, ал. 1 ЗЗД. Структурата на обезщетението

⁸ Сделките, изброени в чл. 1, ал. 1 ТЗ (между тях са и банковите сделки), имат търговски характер по силата на закона независимо дали правните субекти, които ги сключват, притежават качеството "търговец" и независимо дали се осъществяват по занятие. Затова тези сделки се определят като абсолютни (обективни) търговски сделки.

зависи от характера на отговорността по чл. 88, ал. 1 и по чл. 189, ал. 1 ЗЗД.

Чл. 189, ал. 1 ЗЗД регламентира задължението за обезщетяване на разносните, направени във връзка със сключването на развален впоследствие договор за продажба. Вредите за разходите по сключването на договор, чиито правни последици са отпаднали с обратна сила, се определят като негативни вреди.

Що се отнася до другите вреди, чл. 189, ал. 1 ЗЗД препраща към общите правила за отговорността при разваляне на договор. Те се съдържат в чл. 88, ал. 1 ЗЗД.

В настоящата статия вече беше изтъкнато, че в българската правна литература се води дискусия по въпроса относно правната същност на отговорността по чл. 88, ал. 1 ЗЗД. Беше посочено, че при разваляне на договора за факторинг поради разваляне на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги се нарушава негативният интерес на фактора. Правната логика изисква при определяне съдържанието на понятията да се изхожда от закона за тъждеството. Това означава, че при всички хипотези на разваляне на договор за факторинг по един и същи начин следва да се дефинира правната същност на причинените вреди и на отговорността за тях.

Следователно вредите, претърпени от фактора вследствие на развалянето на договора за факторинг поради неизпълнението на доставчика, трябва да се определят като негативни вреди, а отговорността за тях – като специална извъндоговорна (деликтна) отговорност.

Обемът на отговорността се установява в съответствие с правилото на чл. 51, ал. 1 ЗЗД. Беше изяснено, че доставчикът към момента на сключване на договора за факторинг е действал недобросъвестно. Ето защо няма основание за прилагане на ограничението на чл. 82 ЗЗД.

Оттук произтича и заключението, че при разваляне на договора за факторинг поради неизпълнение доставчикът е длъжен да обезщети фактора за всички негативни вреди, които са пряка и непосредствена последица от развалянето на договора.

2.3.3. Третата група обхваща всички възражения, които длъжникът може да противопостави на фактора и които не се числят нито към възраженията от първата група, нито към тези от втората група. В третата група възражения попада възражението за неизпълнен договор по чл. 90, ал. 1 ЗЗД.

Длъжникът може да откаже да извърши претендираното от фактора плащане чрез възражението по чл. 90, ал. 1 ЗЗД, когато доставчикът не изпълни свои насрещни задължения, произтичащи от договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги (напр. да достави стоки без

недостатъци). Възражението на длъжника е противопоставимо на фактора, понеже той е частен правоприемник на доставчика⁹.

В тези случаи за риск “делкредере” въобще не може да се говори, понеже отказът на длъжника да плати не е нито неоснователен, нито е поради неплатежоспособност. Ето защо на фактора, независимо дали е страна по договор за същински или за несъщински факторинг, не следва да му се вменява в тежест понасянето на неблагоприятните последици от неизпълнението на длъжника.

Отказът на длъжника за плати прави безсмислена от гледна точка на фактора договорната връзка между него и доставчика. Оказва се, че договорът за факторинг се превръща в негодно правно средство за задоволяване на интересите на фактора поради неизпълнението от страна на доставчика спрямо длъжника. Разумно е факторът да поиска да се освободи от правоотношението си с доставчика, за да потърси възможности за сключване на други договори за факторинг с други доставчици. Действащото българско право обаче не предлага на фактора правен механизъм, чрез който той да прекрати сключения с доставчика договор за факторинг по такъв начин, че да може да реституира даденото по този договор заедно с принадлежностите му и да поиска обезщетение за претърпените вреди. В анализираната хипотеза договорът за факторинг не е нито нищожен, нито унищожаем. Той не може да бъде развален на основание чл. 87 ЗЗД, тъй като доставчикът е изправна страна по договора за факторинг, макар че е неизправна страна по договора за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги. Налице е празнина в българското обективно право. Поради липсата на правна норма, която да урежда сходен случай, празнината в законодателството ни следва да бъде преодоляна посредством аналогията на правото. При нея с помощта на логическите методи на индукцията и дедукцията липсващото правило се извежда от основните принципи на правото (чл. 46, ал. 2, изречение 2 ЗНА).

Подходящ в конкретната хипотеза е принципът на справедливостта. Принципът на справедливостта изисква да бъде защитен всеки признат от обективното право интерес, като се търси подходящият баланс между достойните за защита интереси на отделните правни субекти. Конфликтите между интереси се решават въз основа на различни критерии, един от които е добросъвестността. Именно този критерий трябва да се използва за преодоляване на сблъсъка между интересите на доставчика и фактора. Справедливо е интересът на фактора да бъде предпочетен пред интереса на доставчика, защото доставчикът, като не изпълнява задълженията си по договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги, нарушава изискванията за добросъвестност. Неговото противоправно поведение е

⁹ В този смисъл е и съдебната практика – вж. решение № 2175 от 08.11.1955 г. по гр. д. № 6610/55 г., IV г. о., Съдебна практика на ВС на НРБ - граждански отделения, 1955 г., С., Наука и изкуство, 1956 г.

причина за отказа на длъжника да плати и за невъзможността на фактора да упражни своето субективно право.

Интересът на фактора ще бъде защитен, ако му бъде дадена възможност да прекрати договора за факторинг с обратно действие, въпреки че договорът не е унищожаван, нито пък подлежи на разваляне поради неизпълнение. По този начин факторът ще има право да прехвърли обратно на доставчика придобитото от него парично вземане, да иска връщане на цената, платена за купеното вземане, заедно с принадлежностите ѝ, ако има такива, паричната равностойност на предоставените услуги, както и обезщетение за претърпените вреди.

Описаните по-горе субективни права на фактора е уместно да се регламентират в българското обективно право. Понеже направеното предложение *de lege ferenda* не се вмести в традиционно установените в българското законодателство правни схеми за прекратяване на договорно правоотношение, намесата на законодателя става още по-необходима.

Вредите, които факторът би понесъл от ликвидирането на договорната връзка с доставчика, с оглед на тяхната правна същност трябва да се окачествят като “негативни вреди”. В подкрепа на този извод могат да се изтъкнат следните аргументи: първият – в обсъжданата хипотеза не е налице неизпълнение на договорно задължение, следователно не е нарушен позитивният интерес на фактора; вторият – разглежданите вреди, подобно на негативните вреди, са резултат от неочаквана и нежелана промяна, вследствие на която доверието в сключения договор за факторинг остава неоправдано, защото този договор се оказва негодно правно средство за удовлетворяване на интересите на фактора.

Факторът трябва да насочи искането си за обезщетение към доставчика, тъй като неговото недобросъвестно поведение спрямо длъжника е причина за прекратяването на договора за факторинг.

Дефинирането на отговорността като специална извъндоговорна (деликтна) отговорност определя приложимата правна норма, в съответствие с която следва да се очертаят границите на отговорността. Тази отговорност обхваща обезщетяването на всички преки и непосредствени вреди, като тук не важи ограничението на чл. 82 ЗЗД поради недобросъвестността на доставчика.

2.4. Факторът може да осуети предявяването на възраженията, анализирани в настоящия параграф, като поиска от длъжника да приеме договора за факторинг. По своята правна същност приемането на договора за факторинг представлява отказ на длъжника от правото му да упражнява срещу фактора възраженията, които е могъл да противопостави на доставчика. Тази възможност за защита е предвидена в чл. 103, ал. 3 ЗЗД.

Чл. 103, ал. 3 ЗЗД се отнася до цесията и до възражението за прихващане на длъжника срещу цесионера. В българската правна доктрина

е утвърдено виждането, че правилото на чл. 103, ал. 3 ЗЗД следва да се прилага към всички други възражения, които длъжникът има право да предявява срещу цесионера. Понеже договорът за факторинг по своята правна природа е възмездна цесия, горният извод е валиден и по отношение на него.

3. В заключение: Ползите от изясняването на правния проблем разглеждан в настоящата статия, могат да се търсят в няколко насоки. Направените изводи и заключения са ценни за законодателя с оглед бъдеща нормотворческа дейност във връзка с факторинга и с договора за факторинг. Те имат важно значение и за предприемачите, както за тези, които извършват търговска дейност като фактори, така и за тези, които при осъществяване на своята търговска дейност използват факторинг.

Литература:

1. Апостолов Иван, Облигационно право, част първа – Общо учение за облигацията, С., 1947 г.;
2. Василев Любен, Облигационно право – отделни видове облигационни отношения, част втора, С., 1958 г.;
3. Герджиков Огнян, Търговски сделки, С., 2000 г.;
4. Голева Поля, Облигационно право, С., 2004 г.;
5. Гоцев Васил, Договорна и деликтна отговорност – сравнение и конкуренция, С., 1979 г.;
6. Джеров Александър, Гражданско право – обща част, С., 2003 г.;
7. Калайджиев Ангел, Облигационно право, обща част, С., 2002 г.;
8. Кожухаров Александър, Общо учение за облигационното отношение, Нова редакция и допълнения проф. Петко Попов, С., 2002 г.;
9. Конов Траян, Калайджиев Ангел, Отговорност при нарушен негативен интерес, сп. “Държава и право”, кн. 11/1988 г.;
10. Конов Траян, Възражение за неизпълнен договор и право на задържане, С., 1996 г.;
11. Конов Траян, Основание на гражданската отговорност, С., 2002 г.;
12. Павлова Мария, Гражданско право - обща част, С., 2002 г.;
13. Павлова Мария, Търговски сделки – понятие и видове, сп. “Търговско право”, бр. 2/1997 г.;
14. Паунов Станимир, Исторически и сравнителен анализ на качеството “търговец” и категорията “обективни търговски сделки”, сп. “Съвременно право”, бр. 4/2002 г.;
15. Попов Константин, “Преддоговорна отговорност”, сп. “Български законник”, бр. 5/2002 г.;
16. Попова Валентина, Прихващане. Материалноправни проблеми. С., 2002 г.;

17. Рачев Александър, Разваляне на двустранни договори поради неизпълнение, С., 1967 г.;
18. Рачев Филип, Гражданско право, С., 2001 г.;
19. Русчев Иван, Отговорността при евикция, С., 1995 г.;
20. Стефанов Стефан, Гражданска отговорност при развален договор, сп. "Търговско право", бр. 4/2000 г.;
21. Стойчев Красен, Преговори за сключване на договори, преддоговорна отговорност", С., 2005 г.;
22. Таджер Витали, Гражданско право на НРБ, дял първи и втори, С., 2001 г.;
23. Фаденхехт Йосиф, Българско гражданско право – обща част, фототипно издание, С., 1992 г.;
24. Христов Веселин, Правоприлагане по аналогия в гражданското право, сп. "Правна мисъл", бр. 4/2004 г.